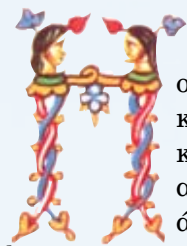

ΠΕΝΤΑΔΑΚΤΥΛΟΣ

το βουνό της Παναγίας

● Του Άντρου Παυλίδη
Ιστορικού-Ερευνητή

Η οροσειρά του Πενταδακτύλου, ολόκληρη κατεχόμενη από το καλοκαίρι του 1974, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα από πολλές απόψεις: από άποψη φυσικής ομορφιάς και μεγαλοπρέπειας, από άποψη χλωρίδας καθώς σε αυτήν απαντώνται και αρκετά ενδημικά φυτά, από άποψη γεωλογική αφού αποτελεί γεωλογικό φαινόμενο, ακόμη και από άποψη κλιματολογική. Ο Πενταδάκτυλος δεν φημίζεται για το μεγάλο του ύψος, είναι ωστόσο ένα όρθιο βουνό. Η οροσειρά αποτελείται από ένα αριθμό αλληπάλληλων βουνοκορφών, που από ανατολικά προς δυτικά είναι:

- Καντάρα (724 μ.)
- Πλατάνι (723 μ.)
- Όλυμπος (740 μ.)
- Παλιά Βρύση (819 μ.)
- Γιαηλάς (935 μ.)
- Πενταδάκτυλος (740 μ.)
- Βουφαβέντο (954 μ.)
- Αλωνάγρα (935 μ.)
- Άγιος Ιλαρίων (725 μ.)
- Προφήτης Ηλίας (888 μ.)
- Κουρδέλλα (856 μ.)
- Κυπαρισσόβουνος (1.024 μ.)
- Κόρνος (946 μ.)

Ως εκ της φύσης της, η οροσειρά δεν υπήρξε κατοικημένη παρά μόνο στις χαμηλότερες πλαγιές της. Το τραχύ και απότομο, συνάμα και μεγαλόπρεπο το τοπίο, δεν προσφερόταν για καλλιέργειες και συνεπώς δεν είχαν ιδρυθεί και αναπτυχθεί οικισμοί, εκτός σε πλαγιές κοντινότερες στις πεδιάδες. Την πεδιάδα της Μεσαορίας στο ανατολικό τμήμα, την πεδιάδα της Μόρφου στο δυτικό και την στενή παράκτια πεδιάδα σε όλο το βόρειο μήκος της οροσειράς, από την δυτικότερη κορυφή της, τον Κόρνο, μέχρι και το «σβήσιμό» της στη

χερσόνησο της Καρπασίας.

Ως εκ τούτου, η οροσειρά του Πενταδακτύλου προσφερόταν για ασκητική ζωή, υπήρξε δε καταφύγιο ερημιτών, ασκητών, μοναχών. Ο άγιος Ιλαρίων ο μέγας, ο άγιος Αντώνιος, ο άγιος Νεόφυτος για ένα διάστημα, οι άγιοι και μάρτυρες 13 μοναχοί της Καντάρας, υπήρξαν κάτοικοι της οροσειράς. Φυσικό επακόλουθο ήταν και η ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού μοναστηριών στην οροσειρά, εκ των οποίων κάποια αναφέρονται μεν στις πηγές αλλά ίχνη τους δεν σώθηκαν. Από όσα μοναστήρια άκμασαν και σώζονται, ακέραια πλην εγκαταλειμμένα ή και σε κατάσταση πλήρους ερήμωσης, η συντριπτική πλειοψηφία τους είχε αφιερωθεί στην Θεοτόκο. Πράγμα που μου επιτρέπει να ονομάσω την οροσειρά του Πενταδακτύλου Βουνό της Παναγίας.

Συγκεκριμένα: Στην οροσειρά υπάρχουν σήμερα, έρημα ή ερειπωμένα, τα ακόλουθα μοναστήρια, από ανατολικά προς δυτικά:

- Άγιος Νικόλαος Δαυλού
- Παναγία Καντάρας
- Παναγία του Τοχνιού
- Χριστός Αντιφωνητής
- Παναγία Υπάτη
- Αρμενομονάστηρο
- Παναγία Πλατανιώτισσα
- Παναγία Αψινθιώτισσα
- Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος
- Παναγία Ασπροφορούσα (Αββαείο Πέλλα Παίς)
- Παναγία Γαλατερούσα
- Παναγία Κρινιώτισσα
- Αγία Παρασκευή
- Παναγία Καθάρων

Συνολικά 14 μοναστήρια, εκ των οποίων ένα των Αρμενίων. Από τα υπόλοιπα 13, τα 9 είναι αφιερωμένα στην Παναγία. Εάν δε υπολογίσουμε και

τα μοναστήρια που είχαν κάποτε ακμάσει στους πρόποδες ή την προέκταση της οροσειράς του Πενταδακτύλου, έχουμε άλλα 4 μοναστήρια, όλα αφιερωμένα στην Παναγία επίσης. Αυτά είναι:

- Παναγία Ελεούσα στην Καρπασία
- Παναγία Περγαμηνιώτισσα, δυτικά της Ακανθούς
- Παναγία Μελανδρύνα, ανατολικά του Αγίου Αμβροσίου
- Αχειροποίητος στην τοποθεσία της αρχαίας Λάμπουσας.

Από ένα σύνολο, λοιπόν, 17 μοναστηριών, τα 13 είναι αφιερωμένα στην Θεοτόκο. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι καθόλου παράξενο, αφού στην Κύπρο ολόκληρη τιμήθηκε και τιμάται όλως ιδιαιτέρως η Παναγία. Στην οποία είναι αφιερωμένα και τα περισσότερα και σημαντικότερα και ιστορικότερα μοναστήρια στην ελεύθερη Κύπρο: Κύκκου, Τροοδίτισσας, Χρυσorroϊάτισσας, Τρικουκκιώτισσας, Μαχαιριώτισσας, Σαλαμιώτισσας, Αμασγού κ.α.

Η ύπαρξη τόσων πολλών μοναστηριών στην ίδια την οροσειρά του Πενταδακτύλου καθώς και στους πρόποδες της, οφείλεται όχι μόνο στο ότι το βουνό προσφερόταν για απομόνωση και άσκηση, αλλά και στο ότι βρίσκεται κοντά και παράλληλα προς τις νότιες ακτές της Μικράς Ασίας. Ήταν, συνεπώς, ευκολότερα προσβάσιμο σε μοναχούς από εκεί, που περνούσαν στην Κύπρο κατά καιρούς, για διάφορους λόγους. Κατά την περίοδο της Εικονομαχίας για παράδειγμα, οπότε η Κύπρος δέχθηκε πολλούς εικονολάτρες που προσπαθούσαν να αποφύγουν τους σκληρούς διωγμούς, αλλά και αργότερα, όταν η Μικρά Ασία απωλέσθηκε για την Αυτοκρατορία και απετέλεσε εχθρικό για τους Χριστιανούς χώρο, με την κυριαρχία εκεί των Μουσουλμάνων.

Στο άρθρο αυτό θα δούμε, σε συντομία, τα μοναστήρια του Πενταδακτύλου τα αφιερωμένα στην Παναγία. Σε μελλοντικό άρθρο θα δούμε και τα υπόλοιπα.

Παναγία Καντάρας. Άκμασε στα νοτιοδυτικά του ομώνυμου φρουρίου, σε ωραία κατάφυτη τοποθεσία που αντικρίζει τη μεγάλη πεδιάδα της Μεσαορίας. Ιδρύθηκε τον 11ο ή 12ο αιώνα. Στις πηγές αναφέρεται για πρώτη φορά το έτος 1231 (περίοδος Φραγκοκρατίας), οπότε οι τότε 13 μοναχοί του υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο από τους Λατίνους στη Λευκωσία, όπου και είχαν κρατηθεί φυλακισμένοι για 3 χρόνια. Παρά τα μαρτύ-

Παναγία Καντάρας

ρια, παρέμειναν μέχρι το τέλος πιστοί στην Ορθοδοξία. Η Εκκλησία τους ανακήρυξε αγίους και τιμά τη μνήμη τους στις 19 Μαΐου.

Από το αρχικό μικρό μοναστήρι δεν σώθηκε τίποτα. Σήμερα σώζεται ο νεότερος ναός, που προφανώς αντικατέστησε τον αρχικό. Ο ναός κτίστηκε το 1777. Στα νοτιοδυτικά του υπάρχουν ελάχιστα ερείπια από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα. Το μοναστήρι φαίνεται να διαλύθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα.

Από το εσωτερικό του ναού έχουν χαθεί και εικονοστάσι και εικόνες και ότι άλλο μετά το 1974, ενώ ο ίδιος ο ναός χρησιμοποιείται από τους Τούρκους ως αποθήκη διαφόρων υλικών και παλιατσαρίας.

Παναγία Τοχνιού

Παναγία του Τοχνιού. Βρίσκεται στ' ανατολικά του χωριού Μάντρες. Είναι άγνωστο πότε

ιδρύθηκε. Πιθανότατα τον 12ο αιώνα, στον οποίο χρονολογείται ο ναός, μονόκλιτος με τρούλο. Περιβάλλεται από πετρόκτιστα οικοδομήματα που είναι πολύ νεότερα, του 18ου αιώνα. Ο ναός ήταν κάποτε ολόκληρος κοσμημένος με τοιχογραφίες, από τις οποίες ελάχιστα δείγματα σώζονται. Το ξυλόγλυπτο εικονοστάσι, έργο του 1751, οι εικόνες και ό,τι άλλο, έχουν καταστραφεί. Σώθηκε μόνο μία εικόνα του Χριστού, έργο του 16ου αιώνα, που πριν την τουρκική εισβολή έτυχε να μεταφερθεί στη Λευκωσία για συντήρηση.

Το μικρό αυτό μοναστήρι διαλύθηκε νωρίς τον 19ο αιώνα, ίσως κάπως ενωρίτερα. Ο ναός και τα λοιπά οικοδομήματα υπέστησαν πρόσφατα συντήρηση. Στα βόρεια του ναού υπάρχει ένα τεράστιο κυπαρίσσι που περιλαμβάνεται στα δέντρα γίγαντες της Κύπρου.

Παναγία Υπάτη

Παναγία Υπάτη. Από το μικρό αυτό μοναστήρι σώζεται μόνο ο ναός, μονόκλιτος με τρούλο, καμαροσκέπαστος και με μεταγενέστερη προσθήκη κεραμιδιών. Κοντά υπάρχουν λίγα ερείπια από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα. Το μοναστήρι βρίσκεται δυτικά του μοναστηριού του Αντιφωνητή Χριστού, πάνω από το χωριό Άγιος Αμβρόσιος. Πιθανότατα είχε ιδρυθεί τον 12ο αιώνα, στον οποίο χρονολογείται και ο ναός, πάντως η ιστορία του είναι άγνωστη. Διαλύθηκε σε άγνωστο επίσης χρόνο, η δε διοίκησή του ανελήφθη για ένα διάστημα από τον ηγούμενο του κοντινού μοναστηριού του Χριστού Αντιφωνητή.

Στους κατοίκους των κοντινών χωριών το μοναστήρι ήταν γνωστό ως της Άπατης, που δήλωνε τοποθεσία άβατη, απάτητη. Ωστόσο τούτο δεν ευσταθεί. Κατ' άλλη άποψη, η ονομασία Υπάτη

αποτελεί συντόμευση της Υπαπαντής. Ωστόσο το Υπάτη (=Ανώτατη) μπορεί να λογιστεί ως ένα ακόμη των τόσων και τόσων επιθέτων της Παναγίας. Υπάρχει και η μη εξακριβωμένη πληροφορία ότι στην περιοχή υπήρξε αρχαίος οικισμός με την αυτή ονομασία, Υπάτη, ιδρυμένος από Αχαιούς αποίκους.

Ο ναός χρησιμοποιείται από τους Τούρκους ως μάντρα προβάτων.

Παναγία Πλατανιώτισσα. Από το μοναστήρι της Παναγίας Πλατανιώτισσας, στη νότια πλαγιά του Πενταδακτύλου, στην καρδιά του ομώνυμου δάσους, πάνω από την Κυθρέα, υπάρχουν σήμερα μόνο ερείπια. Οι Τούρκοι δημιούργησαν στην περιοχή ένα τεράστιο λατομείο που κατέστρεψε μεγάλο μέρος του δάσους. Επίσης στην περιοχή κάνουν συχνά γυμνάσια οι Τούρκοι στρατιώτες του κοντινού στρατοπέδου των επιλέκτων καταδρομών με τα μπλέ μπιντά, που έχουν γράψει και με πέτρες στην πλαγιά μία μεγάλη επιγραφή με τη λέξη «Κομάντος».

Είναι άγνωστη η ιστορία του μοναστηριού αυτού, που φαίνεται να είχε ιδρυθεί ήδη από τα Βυζαντινά χρόνια αλλά είχε εγκαταλειφθεί σχετικά νωρίς, ίσως κατά τα τέλη της περιόδου της Βενετοκρατίας ή τις αρχές της περιόδου της Τουρκοκρατίας, δηλαδή γύρω στα 1570. Υπάρχει εξάλλου και παλαιός θρύλος, ότι με την οθωμανική εισβολή (1570) οι Βενετοί είχαν κρύψει στο μοναστήρι αυτό ένα θησαυρό. Ωστόσο οι θρύλοι για δήθεν κρυμμένους θησαυρούς υπήρξαν συνήθεις στην Κύπρο. Σε παλαιότερα χρόνια, αρκετοί διενήργησαν «ανασκαφές» για τον περιβόητο θησαυρό, χωρίς φυσικά αποτέλεσμα.

Σήμερα, και ύστερα από πάρα πολλά χρόνια εγκατάλειψης, δεν σώζονται παρά λίγα ερείπια από τον πετρόκτιστο μονόκλιτο ναό και από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα.

Παναγία Αφινθιώτισσα. Το μοναστήρι αυτό υπήρξε ένα των σημαντικότερων της μεσαιωνικής Κύπρου. Σ' αυτό γινόταν μεγάλο πανηγύρι στις 15 Αυγούστου, όπως αναφέρει ο χρονικογράφος του 15ου αιώνα Γεώργιος Βουστρώνιος. Σ' αυτό, κατά τον ίδιο, είχε μεταβεί για αποχαιρετιστήριο προσκύνημα, μαζί με όλο το σώμα των ευγενών, η τελευταία βασίλισσα της Κύπρου, η Αικατερίνη Κορνάρο, λίγο πριν εγκαταλείψει οριστικά το νησί το 1489. Τούτο ίσως να σημαίνει ότι, κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, το φημισμένο αυτό μοναστήρι το είχαν καταλάβει οι Λατίνοι, εκδιώκοντας τους Ορθοδόξους, όπως έπραξαν και σε άλλα

Παναγία Αφινθιώτισσα

Τράπεζα

(Λ.χ. το μοναστήρι του Σταυροβουνιού).

Το μοναστήρι ιδρύθηκε στα τέλη του 11ου αιώνα. Το 1223 αναφέρεται ότι ο τότε ηγούμενός του Λεόντιος, μαζί με τον τότε επίσκοπο Σολίας Λεόντιο, είχαν μεταβεί στη Νίκαια. Ο Σολίας Λεόντιος λογίζεται ως αρχιεπίσκοπος Κύπρου, αφού τότε οι Λατίνοι είχαν εκδιώξει τους Ορθόδοξους ιεράρχες από τις πόλεις στην ύπαιθρο, καταργώντας και το αξίωμα του αρχιεπισκόπου. Ωστόσο πρώτος

τη τάξει μεταξύ των επισκόπων ήταν ο εκάστοτε επίσκοπος Σολίας. Επίσης τότε η Νίκαια ήταν η προσωρινή πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Λατίνους το 1204. Οι Λεόντιος και Λεόντιος πήγαν στη Νίκαια για να ζητήσουν στήριξη της Εκκλησίας της Κύπρου προκειμένου να αντιμετωπίσει τις διώξεις εκ μέρους της Λατινικής.

Το μοναστήρι διαλύθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ο Ρώσος προσκυνητής Βασίλειος Μπάρσκι, που το είχε δει το έτος 1735, γράφει ότι ήταν τότε ήδη μισοερειπωμένο. Αναστυλώθηκε από το Τμήμα Αρχαιοτήτων το 1963 – 1967. Ο εντυπωσιακός και μεγάλος ναός, ο μόνος εξαγωνικός που σώθηκε στην Κύπρο, κτίστηκε (με βάση τα αρχιτεκτονικά του γνωρίσματα) κάπου μεταξύ του 1190 και του 1210. Στο δυτικό του άκρο υπάρχει μεταγενέστερος νάρθηκας. Στα βόρεια του ναού σώζεται η μεγάλη μακρόστενη τράπεζα, η μοναδική βυζαντινή τράπεζα που σώθηκε στην Κύπρο. Κοντά υπάρχουν λίγα ερείπια από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα. Στην τοιχοδομία του ναού και της τράπεζας είναι πολύ χαρακτηριστική η χρήση κόκκινων τούβλων, γεγονός σπάνιο στη ναϊκή αρχιτεκτονική της Κύπρου.

Τόσο ο ναός όσο και η τράπεζά του είχαν κοσμηθεί με τοιχογραφίες από τις οποίες ελάχιστα ίχνη παραμένουν σήμερα. Και ο ναός και η τράπεζα χρησιμοποιούνται περιστασιακά από Τούρκους εκδρομείς και κυνηγούς για άναμμα φωτιάς και ψήσιμο σουβλας.

Άγιος Σάββας

Στο μοναστήρι θα πρέπει να ανήκε και ο μικρός ναός του Αγίου Σάββα, που κατάλοιπά του βρίσκονται περί τα 150 μέτρα ανατολικότερα. Από τον

μικρό και μονόκλιτο αυτό ναό λίγα μόνο ερείπια υπάρχουν, καθώς και ίχνη τοιχογραφιών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τέσσερις μεγάλες, υπόγειες, επιμελημένα πετρόκτιστες και θολωτές κρύπτες κάτω από το πάτωμα του ναού. Οι κρύπτες δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Πιθανότατα χρησίμευαν για απόκρυψη πολυτίμων αντικειμένων του μοναστηριού σε περιόδους επιδρομών και πολέμων, δεδομένου και του γεγονότος ότι το μοναστήρι βρισκόταν σε τοποθεσία που δεν προσέφερε ούτε φυσική οχύρωση.

Παναγία Ασπροφορούσα. Πρόκειται για το εντυπωσιακό λατινικό αββαείο του Πέλλα Παῖς (= ντε λα παῖς, δηλαδή «της ειρήνης»). Ο χώρος πιθανότατα είχε υπάρξει κατά τα Βυζαντινά χρόνια ενδιαίτημα Ορθόδοξου επισκόπου, γιατί ονομαζόταν και Πισκοπιά. Το αββαείο ιδρύθηκε κατά τις αρχές της περιόδου της Φραγκοκρατίας (τέλη 12ου ή αρχές 13ου αιώνα). Ιδρύθηκε ως κοινόβιο Αυγουστινιανών μοναχών. Λίγο αργότερα πέρασε στην κατοχή των Πρεμονστρατιανών μοναχών, των οποίων το επίσημο ένδυμα ήταν λευκό ράσο, για αυτό και το μοναστήρι έγινε γνωστό και ως Λευκή Αββατεία. Έτσι και η λατρευόμενη και εδώ Παναγία πήρε το επίθετο Ασπροφορούσα.

Το αββαείο υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό και πλούσιο, τα δε μεγαλόπρεπα κατάλοιπά του αποτελούν τα σημαντικότερα δείγματα γοτθικής ναϊκής αρχιτεκτονικής σε ολόκληρη την Ανατολή.

Με τη φυγή των Λατίνων μετά την οθωμανική κατάκτηση, το αββαείο πέρασε στην κατοχή των Ορθοδόξων. Αφού δε κοντά ιδρύθηκε και ο ομώνυμος οικισμός, ο ναός του μοναστηριού έγινε ενοριακός. Ο ναός είναι τρίκλιτος, με πολύ ορατά τα στοιχεία της γοτθικής αρχιτεκτονικής. Στο δυτικό του άκρο υπάρχει πρόστυον, ενώ στα βόρεια του ιερού υπάρχει διακονικόν. Ο ναός αποτελεί το νότιο τμήμα του όλου οικοδομικού συμπλέγματος που αποτελείται από μεγάλη εσωτερική αυλή περιβαλλόμενη από στοές, μεγάλη τράπεζα στα βόρεια και άλλες ακόμη αίθουσες. Τα κελιά βρίσκονταν στον μη σωζόμενο όροφο. Ολόκληρος ο χώρος, περιλαμβανομένου και του άθικτου ναού, λειτουργεί ως μουσείο.

Παναγία Γαλατερούσα. Πρόκειται για μικρό λαξευτό ενδιαίτημα λίγων μοναχών, που βρίσκεται περί το ένα χιλιόμετρο πάνω από το χωριό Καταβάς. Στην απότομη πλαγιά του βουνού είχε λαξευτεί μικρών διαστάσεων ναός (περ. 3,70X3,90 μέτρα), που ολόκληρος είχε κοσμηθεί με τοιχογραφίες που χρονολογούνται στις αρχές του 13ου

αιώνα. Λαξευμένα στο βράχο ήσαν επίσης και τα λίγα κελιά, καθώς και η τράπεζα του μοναστηριού αυτού, του οποίου η ίδρυση τοποθετείται τον ή και πριν τον 9ο αιώνα.

Στους κατοίκους της περιοχής το λαξευτό αυτό μοναστήρι ήταν γνωστό ως Παναγία Γαλατερούσα. Ωστόσο σώθηκε επιγραφή σε τοιχογραφία της Παναγίας στο ιερό (η Θεοτόκος εικονιζόταν με τα χέρια σε δέηση και με τον μικρό Χριστό στην ποδιά της), που αναφέρει: «Η ΣΤΑΖΟΥΣΑ». Συνεπώς το μοναστήρι αυτό ήταν αφιερωμένο στην Παναγία Στάζουσα.

Στις πηγές δεν υπάρχουν οποιεσδήποτε αναφορές για το μικρό τρωγλοδυτικό αυτό μοναστήρι.

Παναγία Κρινιώτισσα

Παναγία Κρινιώτισσα. Από το μοναστήρι αυτό, σε ωραία, δασώδη και απότομη πλαγιά βορειοανατολικά της κορφής Κόρνος, υπάρχει μόνο ο ερειπωμένος μικρός του ναός. Ιδρύθηκε πιθανότατα τον 12ο αιώνα, όπως προκύπτει από σωζόμενη αναφορά σχετική με την περιουσία του, που περιέχεται σε κώδικα που βρίσκεται στο Βατικανό. Τον 15ο αιώνα το μοναστήρι έγινε μετόχι του μοναστηριού του Αγίου Γεωργίου των Μαγκάνων που είχε ακμάσει τότε στη Λευκωσία. Αργότερα, άγνωστο πότε ακριβώς, έγινε μετόχι του μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης του Σινά. Το 1735, κατά μαρτυρία του προσκυνητή Βασιλείου Μπάροκι, το μοναστήρι ήταν ήδη εγκαταλειμμένο και ο ναός του ετοιμόρροπος. Μόνο κάθε Σάββατο ένας μοναχός από το κοντινό (σε χαμηλότερο σημείο της πλαγιάς) μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής ανέβαινε για να ανάψει τα καντήλια. Προφανώς στο πέρας του χρόνου άκμασε το μοναστήρι της Αγίας

Παρασκευής (επίσης μετόχι του Σινά) ενώ παράλληλα παρήκμασε εκείνο της Κρινιώτισσας.

Ο μικρός ναός του μοναστηριού της Κρινιώτισσας φαίνεται να είναι κτίσμα του 14ου αιώνα, άρα είχε αντικαταστήσει τον αρχικό. Από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα σώζονται λίγα μόνο ερείπια.

Παναγία Καθάρων

Παναγία των Καθάρων. Το μοναστήρι αυτό βρίσκεται στην αντίθετη (νότια) πλαγιά της κορφής Κόρνος, δυτικά του χωριού Λάρνακας της Λαπής. Όπως σε όλους σχεδόν τους κατεχόμενους ναούς, έτσι και εδώ απουσιάζουν και θύρες και παράθυρα. Βρήκα ωστόσο εδώ έναν Τουρκοκύπριο βοσκό που καθόταν στην δυτική ωραία θύρα του

Παναγία Καθάρων

ναού. Σε σχετική ερώτησή μου, είπε (σε καλά ελληνικά) ότι ο ίδιος, με δικά του χρήματα, είχε τοποθετήσει δύο φορές ξύλινα φράγματα στις εισόδους, που όμως τα κλέβανε. Έτσι, κάθε που το κοπάδι του έβουσκε γύρω, ο ίδιος καθόταν φρουρός για να μη εισέρχονταν τα ζώα του στο ναό. Ο ναός έχει και αυτός απογυμνωθεί και από εικονοστάσι και από εικόνες και κάθε τι άλλο.

Το επίθετο της Παναγίας, «Καθαρκώτισσα», προήλθε (κατά μαρτυρίαν του Βασιλείου Μπάρσκι που επεσκέφθη και αυτό το μοναστήρι το 1735) από τη θαυματουργή εικόνα της Θεοτόκου που θεράπευε παθήσεις των ματιών, «καθάριζε» τα μάτια. Υπήρχε επίσης αγίασμα, βοηθητικό κατά των παθήσεων των οφθαλμών. Υπάρχει και παλαιά παράδοση ότι στην περιοχή υψίστατο και αρχαίος οικισμός. Βρέθηκε αρχαία επιγραφή αφιερωματική στο θεό Ποσειδώνα.

Είναι άγνωστη η ιστορία ίδρυσης του μοναστηριού, που πρέπει πάντως να είχε ιδρυθεί κατά τα Βυζαντινά χρόνια. Το μοναστήρι λειτούργησε μέχρι και τον 19ο αιώνα. Ο σωζόμενος σήμερα ναός, που γιόρταζε στις 15 Αυγούστου, αντικατέστησε παλαιότερο και κτίστηκε περί το 1720, κατά μαρτυρία του Μπάρσκι. Πάντως πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού υπάρχει εντοιχισμένη η χρονολογία 1707. Ο ναός είναι μονόκλιτος καμαροσκέπαστος, χωρίς τρούλο, με μεταγενέστερη προσθήκη κεραμιδιών. Το καμπαναριό είναι επίσης πρόσθετο μεταγενέστερο κτίσμα. Μία ερειπωμένη διώροφη πτέρυγα υπάρχει στα ανατολικά του ναού. Άλλα ερείπια μοναστηριακών εγκαταστάσεων υπάρχουν στα βόρεια και βορειοδυτικά. Οι δύο θύρες του ναού, στον δυτικό και στον βόρειο τοίχο, είναι ωραία δείγματα σκαλιστών πλαισίων.

Αυτά λοιπόν είναι τα μοναστήρια της οροσειράς του Πενταδακτύλου που είναι αφιερωμένα στην Παναγία. Ας δούμε σε συντομία και τα άλλα πέντε μοναστήρια της Θεοτόκου που βρίσκονται στα χαμηλότερα τμήματα της οροσειράς, και πάλι αρχίζοντας από το ανατολικό της άκρο.

Παναγία Ελεούσα. Μικρό μοναστήρι σε ωραία δασώδη περιοχή στην Καρπασία, αρκετά δυτικότερα του Ριζοκαρπάσου. Το μοναστήρι αυτό υπήρξε για μεγάλο διάστημα μετόχι της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, όμως μετά το 1960 αγοράστηκε από το ακμάζον τότε μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα. Πότε ιδρύθηκε το μοναστήρι αυτό, είναι άγνωστο. Ο σωζόμενος ναός του, μικρός, δίκλιτος και καμαροσκέπαστος, είναι κτίσμα μάλλον του 15ου αιώνα, εφόσον στο οικοδό-

Παναγία Ελεούσα

μημα υπάρχουν ανάμεικτα βυζαντινά και γοτθικά στοιχεία. Ωστόσο το μοναστήρι φαίνεται να ήταν πολύ αρχαιότερο, ο δε ναός του να αντικατέστησε παλαιότερο. Ο ναός είναι σήμερα απογυμνωμένος από κάθε τι. Μία των εικόνων του που σώθηκε, του Αρχαγγέλου, χρονολογούμενη στον 15ο αιώνα, βρίσκεται στο Βυζαντινό Μουσείο της Αρχιεπισκοπής στη Λευκωσία.

Τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα, πλινθόκτιστα κυρίως, δεν σώζονται. Ερείπιά τους υπάρχουν στα νότια του ναού.

Παναγία Περγαμηνιώτισσα

Παναγία Περγαμηνιώτισσα. Βρίσκεται στους βόρειους πρόποδες της οροσειράς, περί τα 6 χλμ από την Ακανθού, στο μέσον εκτενούς περιοχής γεμάτης από κατάλοιπα μεγάλου οικισμού

που είχε ακμάσει κατά τη Ρωμαϊκή και Πρωτοβυζαντινή περίοδο. Για τον ίδιο τον οικισμό δεν υπάρχουν πληροφορίες, αφού δεν έχουν γίνει αρχαιολογικές ανασκαφές. Ο σωζόμενος ναός, του τύπου του εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλο, κτίστηκε τον 11ο αιώνα, στον οποίο χρονολογείται και το αρχαιότερο στρώμα των τοιχογραφιών του. Υπήρχαν και τοιχογραφίες του 12ου αιώνα, σήμερα όμως σώζονται λίγα μόνο κατάλοιπα.

Ο ναός κτίστηκε επί των ερειπίων τρίκλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, που προφανώς υπήρξε ενοριακή εκκλησία του αρχαίου οικισμού. Κατάλοιπα της αρχικής βασιλικής είναι ορατά, κυρίως στα ανατολικά και βόρεια του ναού, ο οποίος είχε κτιστεί σε μικρότερες από την αρχική βασιλική διαστάσεις.

Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο αρχαίος οικισμός καταστράφηκε και εγκαταλείφθηκε (όπως και πολλοί άλλοι στην Κύπρο) κατά την περίοδο των αραβικών επιδρομών (7ος – 10ος αιώνες) αλλά τον 11ο αιώνα ίσως κατοικήθηκε ξανά, αφού τότε κτίστηκε και πάλι η εκκλησία. Το επίθετο Περγαμηνιώτισσα φαίνεται να συνδέει την περιοχή με εποίκους – φυγάδες από την Μικρά Ασία και ιδιαίτερα την περιοχή της Περγάμου.

Ο ναός δεν υπήρξε εξαρχής καθολικό μοναστηριού. Ωστόσο, όταν παρέμεινε στην ερημιά του, εγκαταστάθηκαν εκεί λίγοι μοναχοί και για κάποιο διάστημα λειτούργησε ως μοναστήρι. Ως μοναστήρι πάντως αναφέρεται σε πηγές του 19ου αιώνα.

Παναγία Μελανδρύνα

Παναγία Μελανδρύνα. Και το μοναστήρι αυτό βρισκόταν στη ρίζα της οροσειράς του Πενταδακτύλου, στη διοικητική έκταση του

χωριού Άγιος Αμβρόσιος, κοντά στο άκρο Στάζουσας. Στην περιοχή υπήρξε μεσαιωνικός οικισμός – φέουδο με την ονομασία Μελανδρύνα (από τις λέξεις μέλας και δρυς). Άγνωστο πότε ιδρύθηκε το μοναστήρι, ίσως τον 12ο αιώνα. Πάντως ο ερειπωμένος σήμερα ναός του, μονόκλιτος και καμαροσκέπαστος, είναι μεταγενέστερος, μάλλον του 15ου αιώνα.

Μετά το 1974 το μοναστήρι λεηλατήθηκε και σήμερα επιμένει να στέκει μόνο ο ναός, χωρίς θύρες και παράθυρα, χορταριασμένος, ενώ τμήμα της στέγης έχει καταρρεύσει. Κατά την τελευταία μου επίσκεψη βρήκα στο ναό κουρνιασμένες μόνο νυχτερίδες. Το εικονοστάσι, έργο του 16ου αιώνα, είναι εξαφανισμένο, το ίδιο και ό,τι άλλο κοσμούσε το ναό. Από τα λοιπά μοναστηριακά οικοδομήματα υπάρχουν μόνο ερείπια.

Αχειροποίητος. Στη διοικητική έκταση της Λαπήθου, στην περιοχή της αρχαίας Λάμπουσας, εκεί που ο Πενταδάκτυλος σμίγει με το κύμα, βρίσκεται το μοναστήρι της Αχειροποίητου, απρόσιτο, αφού αποτελεί στρατόπεδο του τουρκικού στρατού. Δύο φορές ζήτησα να μου επιτραπεί να φωτογραφίσω το ναό και τις δύο με διώξανε χωρίς πολλά λόγια.

Ο ναός του μοναστηριού είναι κτισμένος επί των ερειπίων του κεντρικού κλίτους μεγάλης πεντάκλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ενώ στις τρεις πλευρές της αυλής που τον περιβάλλει, υπάρχουν τα λοιπά διώροφα μοναστηριακά οικοδομήματα. Ο ναός, του τύπου του εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλο, είναι κτίσμα του 11ου ή 12ου αιώνα. Χρησιμοποιείται από τους Τούρκους ως αποθήκη στρατιωτικού υλικού. Τα λοιπά οικοδομήματα είναι του 18ου αιώνα.

Η ιστορία του μοναστηριού είναι ασαφής. Θα πρέπει να ιδρύθηκε την εποχή κατά την οποία κτίστηκε ο ναός. Ο χρονικογράφος του 15ου αιώνα Γεώργιος Βουστρώνιος αναφέρει ότι το μοναστήρι πανηγύριζε στις 15 Αυγούστου, άρα ήταν αφιερωμένο στην Παναγία. Το 1735, όταν το επεσκέφθη ο Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκι, υπηρετούσαν σε αυτό 9-10 μοναχοί. Επιγραφή εξάλλου κάτω από την εικόνα της Παναγίας στο εικονοστάσι (έργο του 1765), ανέφερε ότι το μοναστήρι είχε λίγο ενωρίτερα λεηλατηθεί από τους Τούρκους και μεταξύ άλλων είχε

καταστραφεί και η αρχική εικόνα της Παναγίας της Αχειροποιήτου (= της κατασκευασμένης όχι από ανθρώπινα χέρια). Τη λεηλασία και πυρπόληση του μοναστηριού από Τούρκους πειρατές από την Καραμανιά, μαρτυρεί και ο Γερμανός περιηγητής Πέτερμαν, που το είχε επισκεφθεί το 1851. Γράφει ότι 90 χρόνια ενωρίτερα (άρα το 1761), οι Τούρκοι λεηλάτησαν το μοναστήρι και μεταξύ άλλων κατέστρεψαν και τη βιβλιοθήκη του. Το μοναστήρι επλήγη και πάλι το 1821, όποτε εκτελέστηκαν ο τότε ηγούμενός του γνωστός με το επώνυμο Φασούλας, και ο προκάτοχός του Μελέτιος. Έκτοτε το μοναστήρι παρήκμασε και έπαυσε τη λειτουργία του νωρίς τον 20ό αιώνα.

Αυτά λοιπόν υπήρξαν τα μοναστήρια τα αφιερωμένα στην Παναγία, που είχαν ακμάσει στις γερές πλάτες και στις ρίζες της οροσειράς του Πενταδάκτυλου. Συνολικά 13 μοναστήρια. Εάν ωστόσο θεωρήσουμε ότι στην πραγματικότητα η έννοια Πενταδάκτυλος αρχίζει από το ακρωτήριο του Κορμακίτη στα δυτικά και τελειώνει, ουσιαστικά, στο ακρωτήριο του Αποστόλου Ανδρέα στα ανατολικά, τότε μπορούμε να υπολογίσουμε μερικά ακόμη μοναστήρια, αφιερωμένα και αυτά στην Παναγία. Όπως λ.χ. η Παναγία η Κυρά και ακόμη και η Παναγία Κανακαρία, ο γνωστός ναός στη Λυθράγκωμη που για κάποιο διάστημα είχε επίσης λειτουργήσει ως μοναστήρι. Ακόμη και ασκητήρια, όπως η θαλασσινή σπηλιά στη βόρεια ακτή, κοντά στο χωριό Γιαλούσα, γνωστή στην περιοχή ως Παναγία Γαλατερή.

Και από θρησκευτική άποψη και από περιβαλλοντολογική, από άποψη χλωρίδας κλπ. για μένα η οροσειρά του Πενταδάκτυλου είναι χώρος ιδιαίτερα σημαντικός, ιδιαίτερα αγαπητός και οικείος. Μου είναι συνεπώς αδύνατο να τον αρνηθώ.

(Το παρόν κείμενο αποτελεί διασκευασμένη προδημοσίευση από βιβλίο – λεύκωμα που θα εκδοθεί με τίτλο «Πενταδάκτυλος» και θα περιγράφει αλλά και θα φωτογραφίζει το βουνό, τον χαρακτήρα του, τα κάστρα, τα μοναστήρια, τις εκκλησιές, τα χωριά, τα λουλούδια του, τις σπηλιές και τα κεφαλόβρυσά του, θα αναφέρει τους θρύλους που το περιβάλλουν και ό,τι άλλο σχετίζεται μαζί του).